

רחל אליאור על האיסיים – אמינות, כישורים ומתודולוגיה

המגילות הגנוזות משכו מאז גילויין תשומת לב חסרת תקדים בקרב הציבור הרחב בישראל ובעולם כולו, הרבה מעבר לחוגים המצומצמים יחסית של החוקרים המיומנים שעסקו בפענוחם ופירושם, ושל אנשי מדעי היהדות והענפים הנלווים. כרגיל במקרים אשר כאלו, מצטרפים מפעם בפעם למעגל בעלי הדעה אנשים שאין להם הכישורים והידע הנדרשים לנושא, ויוצאים בהכרזות מרעישות קבל עולם ומלואו המקנות להם פרסום רב. האווירה רוויית היצרים שמעוררות המגילות הגנוזות הביאה לכך שמעשים הקשורים בהן הגיעו לא אחת לערכאות והרשעות פליליות, הביאו לחרמות ונידויים, ופתחו כר נרחב לחילופי חרפות וגידופים בעיתונות המדעית והכללית גם יחד.

התופעה חזרה, ובעוצמה רבה, לפני כארבע שנים. בחודש מרץ שנת 2009, הופיע בעיתון 'הארץ' באותיות של קידוש לבנה ראיון עם פרופ' רחל אליאור, מי שהייתה אותה שעה מופקדת על הקתדרה לפילוסופיה יהודית באוניברסיטה העברית וכיהנה כראש המחלקה למחשבת ישראל וכיועצת מיוחדת לנשיא האוניברסיטה. בראיון זה נאמר בין השאר:

שישים שנות מחקר **התבזבזו** בניסיון למצוא את האיסיים במגילות, אבל אלה **לא היו קיימים**, אלא הומצאו על ידי יוספוס. זאת היסטוריה של טעויות שהיא פשוט **הבל ורעות רוח ... יוספוס המציא את האיסיים** בהשראת התיאורים של אורחות החיים בעיר היוונית ספרטה ... כת האיסיים **היא המצאה דמיונית**; זה כמו להגיד שהמדינה נוסדה על ידי הירוקים. [ההדגשות שלי, וכן להלן; ב.ב.]

הכרזות ברוח זו נמצאות גם בראיונות שקיימה אליאור באותו חודש עם עיתונאים מעבר לים, וראו אור בכלי תקשורת הנמנים עם הצמרת של העיתונות העולמית, כגון ה'טיימס' של לונדון, 'די וועלט' הגרמני והמגזין 'טיים'. עיתון אחד אף הגדיר את ההכרזות של אליאור כ'פצצה' רבת עוצמה שהוטלה במפתיע על 'המנזר' המסוגר של החוקרים ה'קפואים' ו'השמרנים' של המקרא והמגילות הגנוזות. ואכן, הפרסום עורר עניין עצום, אליו התלוו הרצאות של אליאור במספר יבשות, ראיונות, רשימות בעיתונות והופעות באמצעי התקשורת האלקטרונית. כפי שניתן היה

לצפות, דבריה זכו להד רחב בציבור, ונתקבלו בחוגים לא מעטים כסמכותיים ומחייבים בכוח מעמדה של אליאור באוניברסיטה העברית (שגם הודגש בפרסומים השונים).

בסוף אותו חודש (מרץ 2009) הופיע ספרה של אליאור *"זכרון ונשיה; סודה של כת מדבר יהודה"*. הספר אמור היה לבסס מבחינה מדעית את ההכרזות הפומביות. גם לאחר פרסום הספר הוסיפה אליאור להופיע ולכתוב, ואף ביתר שאת, באמצעי התקשורת וכתבי עת מדעיים ולהסביר את טענותיה.

המענה המדעי לספרה של אליאור הצטמצם לשני מאמרי ביקורת. האחד של פרופ' דבורה דיאמנט לא זכה למרבה הצער לתשומת הלב לה הוא ראוי מחמת אופיו הבעייתי של כתב העת בו פורסם.¹ מאמר אחר שתקף – ובדין – את טיעוניה של אליאור, בעיקר מבחינה לוגית, נכתב על ידי פרופ' עדנה אולמן-מרגלית המנוחה.² המאמר לא התקבל כסמכותי די הצורך, מן הסתם משום שהכותבת, שהתמחתה בפילוסופיה של המדע, לא נמנתה למעשה על חוקרי היהדות והמגילות הגנוזות.

כעבור שלוש שנים ומחצה, עם שוך הסערה, פרסמתי בכתב העת *'תרביץ'* (פ [תשע"ב]) עמ' 276-308) מאמר בשם *'האיסיים היו גם היו'*.³ במאמר התמקדתי בתיאוריה של אליאור לפיה האיסיים לא היו ולא נבראו ואינם אלא המצאה של יוסף בן מתתיהו (או של פילון). באותו מאמר גם נמתחה ביקורת על היבטים רבים בעבודתה של אליאור. בתגובה למאמר יצאה אליאור בשצף קצף במאמר תשובה בשם: *'איסיים או בני צדוק ואנשי בריתם'*.⁴

במרכז התשובה של אליאור עומדת ההכחשה המוחלטת כי כפרה בספרה בקיומם של האיסיים (עמ' 312 – *'לא קבעתי בשום מקום בספרי שהאיסיים לא היו קיימים'*), ואפילו כי הטילה ספק בקיומם (עמ' 311: *'לא הטלתי ספק בקיומם'*). אליאור גם מכחישה כי אמרה את הדברים שצוטטו בשמה באמצעי התקשורת. היא חוזרת ואומרת שכל טענתה היתה רק שלא האיסיים כתבו את המגילות אלא *'בני צדוק'*. יתר על כן, אליאור מכחישה כי רואינה על ידי כתב עיתון *'הארץ'*, ומצהירה כי הכתב נכח בלי ידיעתה בהרצאה פומבית באוניברסיטה העברית,

¹ 'על זכר המחקר ועל שכחתו: על ספרה של רחל אליאור זכרון ונשיה: סודה של כת מדבר יהודה (2009)', קתריס 13 (תש"ע) עמ' 22-53.

² 'לזהותן, זיהוין וקיומן של כתות: "הכוהנים בני צדוק", האיסיים והמגילות', קתדרה (תשע"א) עמ' 31-54.

³ ב' בר-כוכבא, 'האיסיים היו גם היו', תרביץ פ (תשס"ב), עמ' 276-308 (להלן 'האיסיים').

⁴ ר' אליאור, 'איסיים או בני צדוק ואנשי בריתם'; תשובה לב' בר-כוכבא, 'האיסיים היו גם היו', תרביץ פ (תשס"ב) עמ' 309-324 (להלן אליאור, תשובה).

נטל מן ההרצאה משפט אחד והוסיף עליו, וכך ייחס לה דברים שלא אמרה מעולם.⁵ אליאור מוסיפה כי הכתבה בעיתון 'הארץ' הועתקה על ידי עיתונים בחו"ל ופורסמה על ידם בלי שהיה לה יד בכך. ועוד אומרת המחברת במאמר התשובה (עמ', 324):

לעיתונאים שהתקשרו אלי כדי לברר את עניינה [של הכתבה בעיתון 'הארץ'; ב.ב.] עניתי בצורה מדויקת שראוי לעסוק בזהות הכותבים המפורשת במגילות 'הכוהנים בני צדוק ואנשי בריתם' מהמאות האחרונות לפסה"י ולא להתמקד רק באיסיים ... אולם רבים כתבו על דעתם **ניסוחים חדשתיים** שלא היה לי בהם כל חלק. **אינני אחראית** למה שנכתב בעיתונים, אלא רק למה שאני כתבתי, ודברי נמצאים בספרי **ובמרשתת** לכל המבקש לקרוא או לצפות.

אין זה דבר של מה בכך לכתוב כי עפרי אילני, סופר 'הארץ' (שאינו עיתונאי בעלמא, אלא היסטוריון מוכשר ומבטיח של ההיסטוריה היהודית-גרמנית,⁶ שבכתבותיו עד היום לא נפל דופי), בדא מליבו ראיון שלא היה ולא נברא, וכן כי המציא דברים וייחס אותם לרחל אליאור. לא פחות מטרידה ההאשמה בסילוף דברי המרואיינת (או של בידוי ראיון⁷) כלפי המגזין הנקרא ביותר בעולם ('טיים' העולמי), העיתון הנחשב ביותר באירופה ('טיימס' הלונדוני), העיתון של האליטה הגרמנית ('די ולט'), וכן רשת ABC האמריקאית, ועוד קבוצה של עיתונים פחות ידועים (כגון העיתון של פרינסטון), וכלפי כתביהם ששמותיהם מתנוססים בראש הכתבות. בנהוג בעולם שעיתונאי הנתפס בפרסום ראיון פיקטיבי ו/או בסילוף ראיון באופן קיצוני בעיתון שמכבד את

⁵עמ' 324: 'עיתונאי לא מוכר לי, שישב באולם בין מאות המאזינים (בהרצאה פומבית של אליאור באוניברסיטה העברית – 8.3.2009; ב.ב.) ללא ידיעתי, סיכם את הדברים בכתבה קצרה בעיתון 'הארץ', שלא היה לי כל חלק בניסוחה. למשפט שאמרתי הוא הוסיף משפט **שלא אמרתי מעולם**, המסומן להלן באותיות מפורזות: '60 שנות מחקר התבזבזו בניסיון למצוא את האיסיים במגילות. אבל אלה לא היו קיימים, אלא הומצאו על ידי יוספוס. זאת היסטוריה של טעויות שהיא פשוט הבל ורעות רוח' (וראו ביתר פירוט, להלן פרק א, סעיף ה).

⁶ראו למשל את מאמרו 'בין 'ציונה' ל'טבטונה' – המודל העברי וראשיתה של התרבות הלאומית הגרמנית', היסטוריה 20 (תשע"ב), עמ' 81-106.

⁷ניסוח הדברים אצל אליאור (עמ' 324) אינו ברור די הצורך. תחילה היא אומרת כי הכתבות בחו"ל מבוססות על תרגום הכתבה במהדורה האנגלית של עיתון 'הארץ', ולאחר מכן כי נשאלה טלפונית לבהרות על ידי עיתונאים, אולם אלו כתבו על דעתם 'ניסוחים חדשתיים'.

עצמו, אחת דינו לפיטורין מידיים. כך למשל אירע לאחרונה בינו יורק טימסי, וקודם לכן בינו-יורק⁸.

מכלל דבריה של אליאור גם מסתבר כי כותב שורות אלה לוקה בהבנת הנקרא והנשמע ואינו טורח לבדוק דברים לאשורם, ואו שמתוך כוונת מכוון⁸ כתב מאמר ארוך על דבר שלא בא לעולם. בלשונה של אליאור (תשובה, עמ' 311, 314):

'הכותב טופל עלי אשמה שאין בי – הוא יוצא נגדי בשל טענה שהוא מייחס לי, בדבר כפירה בקיומם של האיסיים ... אך טענה זו אינה נמצאת בשום מקום בספרי, הטלתי ספק רק בשייכותם של האיסיים למציאות ההיסטורית של שתי המאות האחרונות לפני הספירה' (ספרי, עמ' 38) ובזיהוים כמחברי המגילות – לא הטלתי ספק בקיומם ... בשום מקום בספרי המונה 342 עמודים לא הטלתי ספק בקיומם וממילא לא התעלמתי כדבריו ממחקרים קיימים ומקורות מוכרים' (ביקורת, עמ' 279) הנוגעים בסוגיה שלא עסקתי בה... התיזה המיוחסת לי... ושכנגדה יוצא בר-כוכבא אינה נמצאת בספרי כלל ועיקר. השאלה היא כיצד אפשר לשים בפי דברים שלא כתבתי, ואז לצאת ולהפריך דברים שאינם אלא פרי רוחו של הכותב.

* * *

המקרה שלפנינו מיוחד במינו, קשה למצוא לו אח ורע בפולמוסים מדעיים מן העבר, ולא רק הנורמות המדעיות עומדות בו למבחן. כבר הורגלנו בחיים האקדמיים להעלמת מידע, זיופי נתונים במחקרים כמותיים, הטיות פוליטיות חריפות, 'גניבת עניינות' (פלגיאטים בלע"ז), סילוף מכוון של ציטוטים ודעות, הוצאה של דברים מהקשרם שנעשתה במזיד, תרגומים מתוך תרגומים (מבלי לציין זאת) ועוד מעשים כגון אלה. אולם בפעם הזאת לפנינו חזיון תעתועים יוצא דופן המחייב ברור מלא. הדיון בפרסומים, בראיונות ובהופעות הפומביות של אליאור מתבקש גם משום העניין הרב בקרב אנשי המקרא, מדעי היהדות, ארץ ישראל והארכיאולוגיה, והציבור הישראלי בכללותו, בכל דיון הנוגע למגילות הגנוזות.

בפרק הראשון אציג את עיקרי המידע שברשותי הנוגע להתבטאויותיה של אליאור על האיסיים. אפתח בעדויות כתובות מפרי עטה של המחברת, והספר 'זכרון ונשיה' תחילה ולאחריו מאמר התשובה. על פי כללי הפרשנות המקובלים, אעבור להרצאות פומביות מטעם

⁸ על 'מיניעים' נסתרים של כותב מאמר הביקורת ראו: אליאור, תשובה, עמ' 321 ולהלן הערה 31.

האוניברסיטה העברית השמורות במרשתת (בסיום מאמרה **אליאור עצמה** מזמינה את הקורא להאזין לאחת מהרצאותיה) וכן להופעה בטלוויזיה הישראלית לאחר פרסום הספר. אסיים בכתבות ובראיונות בעיתונות. בפרק השני אדון בדבריה של אליאור על הכישורים הנחוצים (ואלה שאינם נחוצים) לחקר המגילות והאיסיים, ועל שיטות המחקר הנקוטות בידה. אסיים בהערות קצרות על מאפיינים נוספים של מאמרה.

פרק א: היו או לא היו?

א.הספר 'זכרון ונשיה'

בספר עצמו חוזרים ונשנים משפטים וקביעות מהם מובן לכל בר-דעת (על פי מבחן 'האדם הסביר') כי האיסיים לא היו קיימים. כך למשל נכתב בספר:

אי-אפשר שלא לתת את הדעת **לעובדה מכרעת**: בחיבורים שנכתבו בארץ ישראל בעברית ובארמית במאות האחרונות לפני הספירה, האיסיים אינם מתוארים, במפורש או במרומז, בשם זה. **קשה להעלות על הדעת** שתנועה רחבת היקף מעין זו לא תשאיר חותם כתוב מכל סוג שהוא ולא תעורר דיון הלכתי באורחותיה המנוגדות לתורה ולהלכה, ולא תשאיר את רישומה במסורת חז"ל או במסורת המגילות (עמ' 37).

על התבטאות זו אומרת אליאור בתשובתה (עמ' 310): 'אין זו **קביעה או הכרעה**, אלא רק הבעת ספק, הרהור ותהיה'. מהם **'עובדה מכרעת'** או **'קשה להעלות על הדעת'** בפרסום מדעי? האם הם 'הרהור ותהיה' ולא **'קביעה או הכרעה'**? במקום אחר בספר (עמ' 38) מצויה הכחשה של קיום האיסיים בשתי המאות הראשונות לפני הספירה ('אני מטילה **ספק כבד** בשייכותם למציאות ההיסטורית של שתי המאות האחרונות שלפני הספירה', ר"ל: לא היו איסיים בימי החשמונאים ובימי הורדוס), והטלת ספק בקיומם במאה הראשונה לספירה ('מציאות היסטורית או **בדיונית**, מרתקת ומסקרנת ככל שתהיה, בשלהי המאה הראשונה לספירה').⁹ בנוסף לכך

⁹השוו לדברי עדנה אולמן-מרגלית, מלומדת שלוגיקה ומתודיקה מדעית היו לחם חוקה (הערה 2 לעיל, עמ' 51 והע' 55): 'לדעתה (של אליאור) הם (האיסיים) **לא היו ולא נבראו** אלא משל היו... טענה זו העומדת **במרכז תשומת הלב שזכה לו הספר**, בברכתה המובלעת של המחברת, טעונה התמודדות ישירה שתתרום ככל הניתן להורדתה מסדר היום של מחקר קומראן'. כך גם הבין את מחשבותיה של אליאור יוסף דן, מורה ורבה, אשר הציב בראש מאמר הביקורת על סיפורה הקודם של אליאור (מקדש ומרכבה,

מדגישה המחברת כי תיאורי האיסיים אצל פילון ויוספוס אינם אלא אוטופיות המבוססות על האתיקה הסטואית וההווי הספרטני בהתאמה (בעיקר עמ' 33-34, 38)

ב. מאמר התשובה

בעמוד הראשון של מאמר התשובה חוזרת רחל אליאור ומצטטת את דעתה ביחס לשלילת קיומם של האיסיים, אלא שהיא מכנה זאת הפעם בשם 'ספקנות' (עמ' 309):

כתבתי בלשון ספקנית: **קשה להעלות על הדעת** שתנועה רחבת היקף מעין זו לא תשאיר חותם כתוב מכל סוג שהוא ולא תעורר דיון הלכתי באורחותיה המנוגדות לתורה ולהלכה.

הצירוף 'קשה להעלות על הדעת' הפך 'לספקנות'. ואולם כעבור שני עמודים בלבד כותבת אליאור כאמור: 'לא הטלתי ספק בקיומם' (עמ' 311).

ג. תשובה של רחל אליאור בכתב עת אלקטרוני (PaleoJudaica.com, May 2, 2009), לאחר

פרסום הספר זכרון ונשיה, למגיבים על הכתבה בעיתון 'הארץ'

להלן שתי פסקאות מתוך תשובה של אליאור לדברי מבקריה, ובראשם פרופ' גזה ורמש מאוניברסיטת אוקספורד, מגדולי החוקרים של המגילות, שהגיבו בעיתונות על דבריה כפי שהובאו בכתבה של עפרי אילני בעיתון 'הארץ' מ-13/3/2009:

קראתי בעניין את המאמר של ד"ר גזה ורמש במגזין *Standpoint*, שכותרתו: 'המשמעות של מגילות ים-המלח', בו הוא דן בגילוי מגילות ים-המלח ומעלה זכרונות על עבודתו ועבודת אחרים באותו תחום. ד"ר ורמש גם מקדיש מספר משפטים לנימוקים שהעלתי המתגרים את 'המקור האיסיי של מגילות ים-המלח' כפי שתוארו במאמר בעיתון 'הארץ' מה-13 במרץ 2009 [הכוונה לראיון הנזכר לעיל עם עופרי אילני שפורסם באותו יום ב'הארץ'; ב.ב.]. הוא מסכם את טענתי האומרת 'שהמגילות נכתבו על ידי כוהנים צדוקים ירושלמיים ולא על ידי איסיים; וכן שהאיסיים מעולם לא היו קיימים, כי אם הומצאו על ידי פלביוס יוספוס'. (אם יורשה לי לתקן את הסיכום של ד"ר ורמש: אני טוענת שהתוכן של המגילות מעיד על אינטרס כוהני עמוק ולשון כוהנית מובהקת, בעוד

ירושלים תשס"ג), את הכותרת הפיוטית: 'האיסיים, ההיו או חלמתי חלום? (ראו בספרו: תורת הכאוס ומדע ההיסטוריה, קובץ מאמרים, אור יהודה, תשס"ט, עמ' 93). ולא מצינו שהמחברת מיחתה בידיהם.

שהמקורות על האיסיים אינם מתייחסים לזהות כוהנית או להקשר כוהני. **אני סבורה שפילון המציא את האיסיים כחברה אידאלית ויוספוס הושפע מאד ממנו, וכן** שבעובדה ששום מקור יהודי שנכתב בעברית או בארמית לפני או אחרי הספירה אינו יודע דבר על קבוצה בשם איסיים, או שאינו מזכיר שום קבוצה של מתנזרים המגנים קניין פרטי וחיי משפחה מעלה **שאלות חמורות (severe questions) לגבי קיומם ההיסטורי בארץ ישראל).**

ההערות של ד"ר וורמש מבוססות על חזרה על העובדה המוכרת עתה שפילון איש אלכסנדריה, פליניוס הזקן ויוספוס מתייחסים לאיסיים ומתארים מנהגים המיוחסים להם ולקביעה של פליניוס לפיה האיסיים 'חיו בחוף המערבי של ים-המוות, במקום כלשהו מצפון לעין גדי ומצדה בדרום (דבר המתאים לאזור בו נמצאת קומראן)'. ד"ר וורמש מסכם ששני המאפיינים המיוחדים, בעלות משותפת על הרכוש והינזרות מנשים, והמיקום הגיאוגרפי, נותרים הבסיס המוצק לתיאוריה בדבר זיהוי האיסיים עם כת ים-המלח'. מאז הופעת המאמר [ז"א הראיון; ב.ב.] בעיתון 'הארץ', הופיעו מאמרים אין ספור על נימוקי בעיתונות, מגזינים, ובאינטרנט, כולל תשובות משלי על ההערות ודברי ביקורת כלפי, לרבות דברי הביקורת של ד"ר וורמש. כחלק מתשובתי אני שואלת האם הגיוני להאמין שהחכמים, אשר התייחסו לכל האספקטים של החיים היהודיים, לא הזכירו בשום צורה אלפי אנשים אשר חיו חיי שיתוף והינזרות של גברים. ד"ר וורמש מעיר בדין ש'הערכה מתאימה של הרעיונות של אליאור ראוי לה שתמתין עד שתחזור עם הנמקה מדעית בספר שפרסומו קרוב'. ואולם, מאחר שספרי בעברית על הנושא, **זכרון ונשיה: סודן של מגילות מדבר יהודה, התפרסם במוץ 2009**, אני מקווה שההערות והביקורות יהיו מבוססות על בדיקה של נימוקיו המפורטים, ואני גם מפנה את המעוניינים בכך **להערותי הקודמות.**

התשובה מזכירה פעמיים את הכתבה של עפרי אילני בעיתון 'הארץ' ואינה מכחישה את עצם קיום הראיון, גם לא את הכתוב בו. היפוכם של דברים: כוונתה המוצהרת של אליאור רק להוסיף ולחזק את האמור בכתבה. היא עושה זאת בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, מביאה את דבריה המצוטטים על ידי וורמש לפיהם **'האיסיים לא היו קיימים'**, אינה מתכחשת להם, ורק טורחת לתקן פרט אחד בלבד (פילון ולא יוספוס הוא שהמציא את

האיסיים), אבל לא את ההכרזות האחרות שהובאו בעיתון. יתרה מזאת: המחברת מגדירה את הדברים בכתבה בעיתון 'הארץ': 'הנימוקים שהעלתי... במאמר בעיתון 'הארץ' מ-13 בדצמבר 2009'. לפי תשובתה לוורמש מ-2/05/2009, עולה אפוא שהראיון היה גם היה, וכן שהדיווח בעיתון 'הארץ' מציג את דבריה אל-נכון.

ד. מאמר בעיתון 'הארץ' (במדור 'תרבות וספרות', 13.1.2010)

במאמר בשם 'לא האיסיים כתבו את המגילות', שפורסם למעלה מחצי שנה לאחר הופעת ספרה, כותבת אליאור בין השאר:

האיסיים הם כת שמציאותה הספרותית ידועה ממקורות יווניים ולטיניים ... אולם הווייתה ההיסטורית שנויה במחלוקת [מי ערער על עצם קיומם של האיסיים קודם לאליאור? ב.ב.]. בשל העדרה המוחלטת מהלשון העברית והארמית, מהמגילות והספרים החיצוניים, מהאגדה וההלכה ... עובדה חותכת היא שאין בנמצא עדות היסטורית על מציאות האיסיים בשום חיבור הכתוב בשפה העברית ... לא מכבר ראה אור באוניברסיטת קמברידג' כרך בן 1000 עמודים הון בהיסטוריה היהודית ... באף אחד מארבעים מאמרי הכרך, העוסקים בשלל היבטים של ההיסטוריה היהודית מהמחצית הראשונה ואילך,¹⁰ אין אזכור, ולו אחד של האיסיים... דומה שאין לחוקרי קומראן ולחוקרי המדינה החשמונאית ... המתעלמים מקיומם של האיסיים זה-פקטו, את הרצון או האומץ הדרוש כדי לומר זאת במפורש ולנמק את עמדתם. ברשימה קצרה אחרת של רחל אליאור, הנמצאת במרשתת, מוצגים האיסיים כ- 'האיסיים האגדיים, הבלתי היסטוריים (the non historical legendary Essenes) של המאה הראשונה לפני הספירה (http://Jwest.Worldpress.com, 17.3.2009), דהיינו: האיסיים לא היו קיימים גם בימי פילון, פליניוס ויוספוס, לאמור: במאה הראשונה לספירה.

ה. מאמר ב-*Cahiers du Judaisme*¹¹

¹⁰ הכרך האמור עוסק בתקופה המאוחרת במאות שנים לימי הבית השני; ראו להלן סעיף ה'.

¹¹ Rachel Elior, 'Qui a écrit les rouleaux de la Mer Morte, quand et pourquoi?', *Cahiers du*

Judaisme, 29 (2010), pp. 86-113. הקטע המצוטט נמצא בעמודים 100-101.

במאמר לא קצר שפורסם כשנה לאחר הוצאת ספרה בכתב עת מכובד בעולם התרבות הצרפתית, מדגישה אליאור שוב ושוב את הקביעה כי קיומם של האיסיים אינו סביר. להלן אביא קטע אחד בתרגום מצרפתית לעברית:

התיאור של אלפי איסיים החיים חיי פרישות מלאים ב'פלשטינה הסורית', כשהם דוחים כל סוג של מחוייבות משפחתית וכל סוג של קניין, נראה כתיאור של חברה אידיאלית, אוטופיה פרי דמיונו של פילון, יותר מאשר של חברה אמיתית ששגשגה על אדמת ישראל במהלך המאה הראשונה לסה"נ או בשתי המאות הקודמות לה... **אין זה לגיטימי להניח שהתקיימה קהילה** כה רחבת ממדים ובמהלך תקופה כה ממושכת שלא השאירה שום דבר כתוב וששפת הארץ בה הם חיו לא שמרה עליה שום תיעוד. **האופי הלא סביר** של מציאות כזו של קהילות בעלות אלפי רווקים במהלך אלפי שנים, או של איסיים רודפי שלום בתקופה ובאזור בהם התרחשו עימותים רבים, קרבות ומריבות **מוכחת גם מהדוגמה הבאה**: בכרך הרביעי של 'ההיסטוריה היהודית של קמברידג' (*The Cambridge History of Judaism*), המוקדש לתקופה הרומית-רבנית המאוחרת, כרך המחזיק כאלף עמודים ומלקט ארבעים פרקים על התקופה שהחלה באמצע המאה הראשונה [התקופה הרבנית-הרומית המאוחרת לא החלה באמצע המאה הראשונה לספירה; ב.ב.], תקופה בה כביכול אלפי איסיים היו חיים על אדמת ישראל או על קו החוף של ים-המלח, אין ולו גם רמז למילה 'איסיים', אפילו לא פעם אחת.

בנוסף לקביעות בדבר **חוסר הסבירות וחוסר הלגיטימיות** של ההנחה בדבר קיומם של האיסיים במשך תקופה כה ארוכה, ניתן לאבחן בסוף הפסקה תרומה מוזרה לשיטות המחקר המדעי: אליאור מוסיפה כי הקביעות דלעיל מוכחות (על פי ניסוחה: 'est encore attesté', etc.) מן העובדה שהאיסיים אינם נזכרים כלל בכרך הרביעי של *The Cambridge History of Judaism*. ואם לא די בחידוש המתודולוגי הזה, הכרך הנזכר עניינו לא בימי הבית השני, גם לא בתקופת יבנה או המרד השני, כי אם בתקופה 'הרבנית' והרומית המאוחרת בארץ ישראל, מאות שנים לאחר שהאיסיים נעלמו מן העולם. לעומת זאת, בכרך השלישי של סדרת הכרכים של הוצאת אוניברסיטת קמברידג' על ההיסטוריה היהודית, שיוחד לתקופה 'הרבנית' והרומית 'המוקדמת' בארץ ישראל, מוקדש לאיסיים מאמר מקיף (מס' 15), לבד מאזכורים רבים נוספים. כיוצא בזה אזכורים רבים בכרך השני העוסק בתקופה ההלניסטית.

ו. הרצאה פומבית מטעם האוניברסיטה העברית (8.3.2009)

המחברת מזכירה את ההרצאה מספר פעמים במאמר התשובה ומפנה את הקורא להאזין לה (עמ' 322-324). ואכן ראוי להעתר לבקשתה. ההרצאה 'מי דחק את מגילות מדבר יהודה לתהום הנשיה ומדוע?' נישאה במסגרת סדרת ההרצאות 'מדוע' תשס"ט, של האוניברסיטה העברית בירושלים. הסדרה מוגדרת על ידי האוניברסיטה כ'סדרת ההרצאות בין-תחומית בה טובי אנשי האקדמיה חולקים את מחקריהם החדשניים עם הקהל שוחר הדעת'. ההרצאה במלואה, לרבות השאלות והתשובות בסופה, שמורים במרשתת <http://www.youtube.com/watch?v=9KVuSxDteaA>. על אותה הרצאה אומרת אליאור במאמר התשובה: 'בסוף ההרצאה שאל מאן דהוא מהקהל כדלקמן ... חזרתי על דברי השואל: 'השאלה היא מה עם הידע הרווח בקשר לאיסיים', ואמרתי: 'זו טרגדיה של טעויות שהיא פשוט הבל ורעות רוח' ... וחתמתי את דברי במשפט הנמהר "60 שנות מחקר התבזבזו לטמיון"'. המשפטים האלה שמשו לדבריה מקור השראה לראיון 'הבדוי' בעיתון 'הארץ'. רחל אליאור מתנצלת הפעם על הסגנון הלא אקדמי, אבל לא על המהות של דבריה. והנה נראה מה עוד אמרה רחל אליאור באותה הרצאה, בתשובה לאותה שאלה עצמה (דקה 33-40):

לא היו איסיים כמציאות היסטורית מטעם אחד פשוט: המלה 'איסיים' אינה נמצאת בספרות העברית. אין פועל, שם עצם או כינוי הגוף. בשום טקסט עברי או ארמי כתוב, לא בברית החדשה, לא בספרות החיצונית, ולא במגילות מדבר יהודה, אין שום זכר לאיסיים.

במאמר התשובה של אליאור אין כל התייחסות, אף לא אזכור, של קביעה נחרצת זו. גם אין בדבריה כל הסבר למקורן של ההכרזות הנוספות המופיעות בכתבה בעיתון 'הארץ': 'יוספוס המציא את האיסיים בהשראת התיאורים של אורחות החיים בעיר היוונית ספרטה... כת האיסיים היא המצאה דמיונית; זה כמו להגיד שהמדינה נוסדה על ידי הירוקים'¹².

¹²להלן מבחר 'פנינים' מתוך ההרצאה וכן מן הרצאה הנזכרת להלן בסעיף ו', העשויים לעניין את אנשי הספרות המקראית, התלמודית, וההיסטוריה של הבית השני (וגם את המתעניינים בתולדות הספרות המודרנית): 'הר המוריה בספר דברי הימים הוכנס על ידי חכמים שרצו להשכיח את "הר ציון"; 'אין יותר זמן מקודש אז לא מזכירים את הר ציון'; 'עורכי מסורת המסורה החליטו שלא כדאי להזכיר את ירושלים בחומש'; 'יש לנו הרבה ספרי חנוך'; 'ספר בן-סירא לא נכנס למסורת כי כתוב בו "ברוך הבוחר בבני צדוק לכהן"; 'ראש השנה נזכר לראשונה במסכת ראש השנה בהקשר לרבי עקיבא'; 'התורה שבעל-

ז. הרצאה פומבית קודמת של אליאור מטעם האוניברסיטה העברית (30.8.2008)

להרצאה דלעיל קדמה הרצאה בשם 'מי כתב את המגילות הגנוזות', אף היא במסגרת הסדרה 'מדוע? (תשס"ח). להלן מספר מובאות מן ההרצאה כפי שהן נשמעות במרשתת

: (<http://www.youtube.com/watch?v=nYRq5iQRSN4>)

אין אף מקור עברי שידע שום דבר על האיסיים, לא עברי ולא ארמי. אבל על האיסיים מספר לנו פילון דברים שאין להם **כל אחיזה**. זה קצת דומה ל**אוטופיה** של תומס מור או לסיפור של **גוליבר** ... פילון התעניין מאד בסטואה, והסטואה התעניינה בחברות אידיאליות ... זה **אוטופי לחלוטין** ... פילון מתאר את החברה האיסיית **לא כמציאות ריאלית**, אלא כחברה אוטופית ... העד הבא, פליניוס הזקן ... שתי העדויות הראשונות נטולות **כל בסיס ריאלי**. אלה אוטופיות ספרותיות. העדות של יוספוס מבוססת על הדברים של פילון ופליניוס. אבל הוא מוסיף כל מיני פרטים. נראה לאן הוא לקח את זה: יוספוס הגיע לרומא **כשבוי** ... יהודה המנוצחת היתה מושא ללעג בספרות הרומית. יוספוס לקח את היסודות הספרותיים של פילון ופליניוס והרחיב את היריעה וסיפר על קהילה יוצאת מן הכלל שכל חבריה כולם מצויינים בכל מיני מעלות ומידות שאין כמותן. אלא **שאין הן ריאליות לחלוטין**. חוקר יוספוס שיושב בקנדה, סטיב מיסון, אמר **שסביר שכל** התיאורים של יוספוס הם **המצאה מוחלטת** שבאה רק כדי להראות

פה החלה עם חורבן הבית השני; 'בשנת 175 חולל המקדש'; 'יונתן החשמונאי **מלך** 10 שנים ונרצח'; 'עשרה מלכים חשמונאיים'; '120 שנה של שלטון חשמונאי'; 'ווילאם פוקנר, הסופר האמריקאי היהודי הגדול'; 'בתרגום השבעים כתוב highland'; 'מדוע אין יותר נבואה? קצת **משעשע** שחכמים אומרים שהנביא האחרון הוא מלאכי. מלאכי פחות או יותר שייך למאה החמישית לפני הספירה. כלומר: הם רוצים לומר שלאורך מחצית האלף הראשון לפני הספירה לא אירע שום דבר, כאילו מימי זכריה ומלאכי עד ימי המשנה **לא התרחש שום דבר**'; 'בגלל שסוקניק, בגלל ממש טעות של רגע, תחת לחץ, אמר שזה [קטע מ'סדרך היחד'; ב. ב.] מזכיר לו את האיסיים ... בנו יגאל ידן ... אומר: "סביר להניח שאלו איסיים". ואני מוסיפה בסוגריים: למה? **כי אבא אמר**. כלומר: ידן לא **העיד** לומר שטעותו של אביו, הארכיאולוג אליעזר ליפא סוקניק טעונה תיקון ... מותר גם להודות שטועים ... אבל עכשיו אפשר לומר: לא איסיים ולא **צל צילם** של איסיים'. 'המגילות נמצאו, וזה נס, באותו יום שבו הוכרזה **הקמת** מדינת ישראל'; 'ר' עקיבא, **מכונן** הלוח החדש'; 'מה זה ספרים חיצוניים? זה ספרים שמספרים על **הלוח**'; 'בשנת 63 באים הרומאים וממנים את בית הורדוס'; וכעבור מספר דקות: 'בשנת 37 באים הרומאים וממנים את בית הורדוס'; '**הלוח הרומי** הוטל על ידי יוליוס קיסר על ארץ ישראל בשנת 45'; '**לכן, הספר היחיד במקרא** שהחזיק את השמות הבבליים [שמות החודשים; ב.ב.], זה מגילת אסתר, לא מצא את מקומו בספרייתם [של אנשי קומראן; ב.ב.], ועוד כהנה וכהנה.

לרומאים שיש בין היהודים אנשים מעוררי כבוד, דומים מאד לספרטנים. האיסיים אצל יוספוס מעוצבים בדמות המודל הספרטני שהיה האידיאל של הכוח, השיתוף, המסירות, הגבריות, וכן הלאה ... כל זה מאד לא קיים **בריאליה היהודית**. והא ראייה, אין שום אזכור לקבוצה הזאת באף אחד מן הכתבים שכתבו יהודים בארץ ישראל, בעברית או בארמית. **היעלה על הדעת** שהיו אלפי יהודים שהיו בוחרים לחיות חיי נזירות ולוותר על כסף בלי ששום מקור בספרות היהודית, בספרות החיצונית, בספרות חז"ל ובברית החדשה לא היה מזכיר את זה? איש לא היה מקשה על זה? אין לנו שום אזכור במקורות היהודיים על **קבוצה שקוראים לה איסיים**. אבל **הדמיונות הרומיים** או היוונים-רומיים יחד עם **האוטופיות הספרטניות** האלה מצאו להם דרך המלך, מאותו רגע, מאותו רגע שסוקניק אמר, ככה, כלאחר יד, אחרי שהוא **העיף מבט במשך חצי זקה** על 'סרך היחד': 'זה מזכיר לי את האיסיים' [ומכאן עוברת המרצה לשאלת הזיהוי של כת מדבר יהודה; ב. ב.].

הקורא ייטיב לעשות אם לא יסתפק הפעם בקטע דלעיל המבהיר שוב את דעת המחברת על אי-קיומם של האיסיים, כי אם יאזין להרצאה בכללותה. אביא לדוגמא קטע אחד (דקות 20.28-32.25) בו אליאור פורשת את משנתה על אנטיוכוס אפיפאנס, מאורעות זמנו, והסיבות למרד החשמונאים (ובמשתמע – גם על גזירות הדת שנעלמו כלא היו). וראוי לשים לב במיוחד לקביעות המביכות המובאות באותיות מודגשות:

העולם המקראי הסתיים, טבע, קרס בשנת **175** לפני הספירה ... המגילות מוצגות, מתרחשות, מתרקמות, **250** שנים לפני המקורות היווניים על האיסיים [ז'א: בין הורדוס לפילון קיים פער של מאתיים וחמישים שנים; ב.ב.]. ... התקופה שבה **עוסקות** המגילות היא **השליש השני של המאה השנייה** לפנה"ס ... ב-**175** אנטיוכוס אפיפאנס **כבש** את ארץ ישראל ... ב-**175** לפני הספירה בית **סלווקוס** כובש את ארץ ישראל ... בית סלווקוס היה **יווני** ... הוא ממהר לחולל מהפכות אדמיניסטרטיביות שכוונתן היתה **לטובה**. הוא לא התכוון לעשות **שום דבר רע** ... הוא התכוון **לטובה** ... שכל ממלכתו **מתרקיה** ואילך תנהג על פי לוח אחד ... לוח ירחי **שמפורט** מאות שנים קודם לכן על ידי **הרודוטוס** ... זה **שמתואר** על ידי **הרודוטוס** ועל ידי **סולון** ... ב-**175** **פקדו עלינו** להתחיל בחודש דיוס, הוא חודש תשרי שלנו ... אנטיוכוס רצה לאסוף מיסים בכל הממלכה **במועד אחד** על פי

הלוח שלו [אני מבין שהמלך הספיק קודם לכן לגזור על כל סוגי הגידולים החקלאיים בכל רחבי הממלכה להבשיל במועד אחד; ב. ב.]. גם אצלנו אוספים מיסים על פי הלוח הממלכתי ולא מתחשבים בעובדה אם במקרה יום הגשת המס נופל על ראש השנה של הצ'רקסים, או על פסח של המוסלמים, אלא יש תאריכים קבועים. כך היה בעת העתיקה וכך נהוג היום. אלא שבעת העתיקה, במקום שגבו מיסים היו מצרפים לזה חגיגות ופסטיבלים. אנטיוכוס אפיפנס רצה לא רק לגבות מיסים במועד קבוע, אלא לעשות כל חודש חגיגה ליום הולדתו. זה נחמד. אם אני מלך למה שאחגוג רק פעם בשנה, אני אחגוג כל חודש ... הוא יחגוג יום הולדת על פי לוח משלו. הוא יאסוף מיסים ויקבל מתנות והוא יחזיר ביד רחבה לכל נתיניו בכל רחבי הממלכה ... יבנה אצטדיונים והיפודרמים ... בכל מקום חוץ מירושלים. מדוע? כי הכוהנים לבית צדוק שכיחנו במקדש אמרו: אנחנו מוכנים לשתף פעולה בכל מה שקשור בגביית מיסים, לא היתה להם ברירה, אבל אנחנו לא מוכנים לשנות את הלוח ... אנטיוכוס אמר: אני המלך ואני קובע מה לעשות, ואני מעיף את הכוהן הגדול שמתחצף ומסרב למלא את פקודתי, ואני ממנה במקומו מישהו אחר. לכן אמרתי שבשנת 175 הסתיים הסדר המקראי ... יזון אחיו של חוניו מונה על ידי אנטיוכוס אפיפנס ... זה הרקע שעליו התחוללה המהפכה החשמונאית ... המשמעות של להיות כהן מתיוון היתה לקבוע את הלוח היווני של המלך ולפעול על פיו. זה מה שעשו יאזון, מנלאוס ואלקימוס, וכנגד זה יצאו מתתיהו ובניו ונהלו מלחמה בין 164-167 לפני הספירה. עד כאן אלה עובדות ידועות.

ודוק: 'אלה עובדות ידועות'. אין זו פרודיה, אלא רישום מילה במילה מתוך ההרצאה של רחל אליאור מטעם האוניברסיטה העברית, האמורה להציג את הישגיהם המדעיים של טובי

אנשי האקדמיה.¹³

ח. רחל אליאור בטלוויזיה הישראלית ('שווה מחשבה', שיחה בשנים, 2/5/2009)

¹³ לא מעט מן הפנינים' דלעיל ניתן למצוא בצורות שונות בספריה של אליאור וכן במאמרה: 'כיפורים, טומאה וטהרה – זכרון ושכחה באור העבר ומהיום הנשיה', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, כב (תשע"א), עמ' 3-52.

הספר 'זכרון ונשיה' ראה אור באפריל 2009. הראיון בטלוויזיה הישראלית שנמשך כחצי שעה, נערך כחודש לאחר מכן. המאזין להקלטה, השמורה בסרטייה של הטלוויזיה הישראלית ועותקה נמכרים לכל דורש, ישמע את רחל אליאור שואלת, ובכל עוז: 'אילו האיסיים היו חלק מן היהדות הקדומה, איך הם אינם נזכרים במקורות העבריים והארמיים?', ולכן קובעת בטון סמכותי: '**לאיסיים אין שום יסוד היסטורי**'. התוכנית שודרה בשעה של צפיית שיא במוצאי שבת, וכל העם שומעים את הקולות.

ט. ראיונות בעיתונים בישראל וברחבי העולם

1. **עיתון 'הארץ'** (הכתבה פורסמה ב-13.3.2009): כזכור, אליאור מאשימה את עופרי אילני, סופר 'הארץ', **בבידוי ראיון** שלא היה ולא נברא, **ובסילוף דברים** שאמרה בהרצאה בה נכת. כבר ראינו לעיל (סעיף ג') כי חודשיים לאחר פרסום הכתבה-ראיון אליאור עצמה התייחסה אליה במפורש, לא ערערה על תוכנה (למעט פרט מסוים שאינו בכלל ההכרזות המרעישות), ואף הוסיפה עליה כהנה וכהנה במאמר תשובה למלומד שהגיב על הכתבה. ואם תמצא לומר – בסגנון אליו הורגלנו על ידי אליאור – כי יד נעלמה פרצה למרשתת וסילפה את אותו מאמר, אין לנו אלא לפנות לבעל הכתבה: כפי שהעיד בפני כתב 'הארץ' בעל פה ובכתב, הוא לא נכח כלל בהרצאה הפומבית של אליאור באוניברסיטה העברית. את הראיון עם אליאור קיים באמצעות הטלפון, כפי שנהוג פעמים רבות בעיתונות בישראל ומחוצה לה. העיתונאי פנה לאליאור כדי לשמוע את דעתה על פרשת רפאל גולב, בנו של נחום גולב מאוניברסיטת שיקגו, שהורשע בפלילים על ניסיון לקדם באמצעים בלתי כשרים את דעותיו האקסצנטריות של אביו על זמן ומקורן של המגילות הגנוזות. אליאור ניצלה את ההזדמנות כדי לפרוש בפני המראיין את משנתה על האיסיים. את המשפטים המובאים בעיתון רשם במדויק מפיה (מר אילני הוסיף נתונים מוכמנים לאימות גירסתו). בסוף הכתבה מצוטטת רחל אליאור כאומרת: 'משך 50 שנה, חקר המגילות היה בידי אנשים שהכניסו את הכל **לכיס האחורי** שלהם ואמרו: זה הכל שלנו. נגד זה (נחום) גולב יצא'. בהרצאה עצמה – שהיא, לטענתה, המקור היחיד לכתבה – לא אמרה אליאור מלה על נחום גולב. אשר לשאר הציטוטים, ראו בעיקר להלן סעיפים 2, 5 ולעיל בסעיף ו'.

2. **'טיים' העולמי** (16.3.2009): כתבה מפרי עטו של Tim McGirk, כתב 'טיים' בירושלים. את עיתונות החוץ מאשימה אליאור בבידוי ראיון המבוסס על עיתון 'הארץ' ו/או בסילוף דברים

שאמרה לעיתונאים. הכתבה מוצגת במגזין במפורש כראיון ('Elior tells Time'; 'Elior jokes', וכדו'). וכך נאמר בה בין השאר:

'שישים שנות מחקר בוזבוז בניסיון למצוא את האיסיים במגילות', מספרת אליאור ל'טיים', 'אולם הם לא היו קיימים, זו אגדה על גבי אגדה'. [הציטוטים מן העיתונות הלועזית מכאן ואילך תורגמו על ידי; ב.ב.]

בהמשך הכתבה מפורטים חידושים שאין להם זכר בעיתון 'הארץ', ולכן לא הועתקו ממנו (והכל עוד לפני פרסום הספר 'זכרון ונשיה'):

אליאור טוענת שיוספוס... 'רצה להסביר לרומאים שהיהודים לא היו "מפסידנים" (losers) ובוגדים, שהיו הרבה יהודים שבלטו בדבקותם במטרה ובהרואיזם. ניתן לומר שזו הייתה ההפרכה הראשונה של הספרות האנטישמית [האמנם?; ב.ב.]. היא מוסיפה: 'הוא ככל הנראה קיבל השראה מן הספרטנים. בעיני הרומאים, הספרטנים היו האידיאל העליון של התנהגות אנושית, ויוספוס רצה לתאר יהודים שדמו לספרטנים באידיאלים שלהם ובערכים הנעלים שלהם'.

3. **ב'טיימס' של לונדון** (18.3.2009), נאמר, בין השאר:

רחל אליאור טוענת **בספר העומד לראות אור בקרוב**... שהאיסיים בתור כת לא היו קיימים... האיסיים היו רק המצאה של חברה אוטופית שחיה חים שופעי חסד ונזיריים, **אליאור מסרה לטיימס**.

הכתבה מתייחסת לספרה של אליאור 'זיכרון ונשיה' שלא נזכר בעיתון 'הארץ' כספר העומד לראות אור, ובהמשך מפרטת את התיאוריה של אליאור בדבר זיהוייה של כת מדבר יהודה עם בני צדוק, שגם לה אין זכר בעיתון 'הארץ'.

4. **ABC News** (18.3.2009): בכתבה נרחבת מאת Simon McGregor-Wood, כתב הרשת בירושלים, אף היא עוד לפני פרסום הספר, נאמר:

הספר **זכרון ונשיה** קובע שהאיסיים לא כתבו את המגילות, וכן שעצם קיומה של הכת הוא 'מעשה של פיקציה' (a work of fiction). 'אני לא מאמינה שהם היו קיימים אי פעם', היא **מסרה היום לחדשות ABC בראיון טלפוני**. 'אין בהחלט שום ראיה היסטורית המסייעת לקיומם... אין זה הגיוני להתעלם מכך ולייחס את המגילות למישהו שכלל לא היה קיים'.

5. 'די ולט' הגרמני (23.3.2009): ציטוט מדברי אליאור בכתבה של Norbert Jessen:

'שישים שנות מחקר בוזבו בניסיון למצוא את האיסיים במגילות אבל הם לא היו קיימים. הם המצאה של ההיסטוריון היהודי-רומי פלאביוס יוספוס'. גם פילון איש אלכסנדריה ופליניוס הזקן חשו באופי הנאו-פיתגוראי של הקבוצה הזו. ואליאור עומדת (insistiert) על השאלה: 'היכן נמצאים המקורות העבריים או הארמיים?!

לבד מן המשפט הדרמאטי 'שישים שנות מחקר בוזבו בניסיון למצוא את האיסיים במגילות, אבל הם מעולם לא היו קיימים', ראוי לשים לב להשוואה בציטוט דלעיל של תיאורי האיסיים עם מנהגי הנאו-פיתגוראים, שאינה נמצאת בכתבות הקודמות, גם לא בהרצאותיה.¹⁴ כיוצא בזה ארבע פסקאות המופיעות בהמשך הכתבה, ומוצגות כדברי המרואיינת, על התאמה (כביכול) בין ממצאי החפירות בקומראן (בין השאר מערכת אספקת המים) לתיאוריה של אליאור.

6. *The Daily Princetonian* (27.3.2009): כתבה מאת Aaron Hasios, כתב בכיר של העיתון:

הכתבה רחבה במיוחד ונסמכת במפורש על **חילופי דואר אלקטרוני** עם אליאור (she said in an 'e-mail'), שיטה מקובלת לריאיון חוקרים בימינו. הכתבה מתייחסת במפורש לדברים הנאמרים בספר *זכרון ונשיה*, ושוב, עוד לפני שפורסם, ונאמר בה בין היתר:

אליאור קוראת תיגר על אמונה רבת שנים **בספרה החדש**, וטוענת שהאיסיים **מעולם לא היו קיימים**... אליאור אמרה שהיא מוצאת שתיאורי האיסיים **אינם הוכחה לקיומה של הכת**. 'מדוע עלינו לקבל כראיה את דברי יוספוס, אשר התבססו על התיאור הבלתי היסטורי של פילון בדבר קהילה בת אלפי אנשים שנכתבה בשני העשורים האחרונים של המאה הראשונה לספירה?' **כך אליאור בתשובה כתובה למבקריה**.

* * *

¹⁴ ניתן להניח כי הדברים נאמרו על ידי אליאור מתוך היכרות כזו או אחרת עם מאמרי: 'פיתגורס, הרמיפוס והיהודים: לשאלת ראשיתו של המיתוס בדבר מקור הפילוסופיה היוונית בחכמת היהודים', ציון עיג (תשס"ח), עמ' 443-444, הערה 162, ושם על ההשוואות שנעשו בעבר בין האיסיים והפיתגוראים. וראו גם במאמרי 'האיסיים', עמ' 242, ובהערה 44.

הכתבות בעיתונות, שזעזעו את אמות הסיפים בעולמם של יהודים ונוצרים (כפי שהתבטאו בוארציות שונות אחדים מן העיתונאים), והקנו לאליאור פרסום רב ברחבי העולם (על כל המתלווה לכך), פורסמו כשלוש וחצי שנים לפני שמאמר הביקורת ב'תרביץ' ראה אור. המחברת שאינה חשודה על התרחקות מאמצעי התקשורת, ומעולם לא חסכה במילים, לא מצאה לנכון להתנער בפומבי מן הכתבות במשך הזמן הרב שחלף, ואך הוסיפה עליהם **במישור הענייני**, בספרה ('עובדה מכרעת', 'קשה להעלות על הדעת, וכד') במאמרים מפרי עטה בעיתון 'הארץ' עצמו, ובאחד מכתבי העת המדעיים (לעיל סעיפים ד', ה'). יתרה מזאת: בתשובה שנכתבה על ידה בכתב עת אלקטרוני היא מזכירה פעמיים את הראיון בעיתון 'הארץ', מוסיפה עליו כהנה וכהנה, ואף אומרת במפורש כי הכתבה מוסרת את נימוקיה (לעיל סעיף ג'). פליאה היא ותהי לפליאה.

* * *

חכמינו טבעו את הכלל: 'במילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי ביה אינשי'. על כרחנו עלינו להניח אפוא כי שורה של עיתונים ואמצעי תקשורת, מן הצמרת של העיתונות העולמית, עשו יד אחת כדי לבדות ראיונות עם רחל אליאור, ו/או לסלף את דבריה באופן קיצוני, וגם להמציא טיעונים נוספים השונים מעיתון לעיתון. בדומה לא נותר אלא לשער ש'פצחן' כלשהו שם בפיה דברים בספרה, במאמר תשובה שפורסם בשמה בכתב-עת אלקטרוני, וברשימות נוספות משלה הנמצאות במרשתת. ואפילו יהא עלינו לקבל שפלונית התחזתה לפרופסורית רחל אליאור בשתי הרצאות פומביות בפני קהל רב מטעם האוניברסיטה העברית, ובהופעה בשעות השיא בטלוויזיה הישראלית.

פרק שני: כישורים ושיטות מחקר

מאמר התשובה של אליאור שופע הכרזות על דרכי המחקר של המחברת, ועל הכישורים הדרושים למחקר. מן בדין לפרוש כמה מהן לפני הקורא שכן הם קנו שביתה אצל לא מעט חוקרים 'אקדמיים' במדעי היהדות (הגם שאלו נזהרים שלא להודות בכך בפומבי):

א. קריאת מקורות

לא בדקתי מקורות על ספרטה והספרטנים. רק הבאתי מדבריו של מיסון [חוקר קנדי שסבור כי יוספוס עיצב את האיסיים בדמות הספרטנים. ואולם מיסון אינו כופר בקיומם של האיסיים; ב.ב.]. הדברים סבירים בעיני לאין ערוך מאשר הזיהוי הרווח של הנזירים האיסיים שוחרי השלום עם בעלי המגילות הכוהנים (עמ' 314). [מה הקשר בין הסיפא לרישא; ב.ב.].

דברי מיסון מובאים על ידי אליאור במסגרת הראיות לאי-קיומם של האיסיים. מאימתי חוקר הבונה תיאוריה בהסתמך על השערה של אחד מקודמיו (שהיא למעשה גם דעת יחיד), פטור מלבדוק אחריו, וגם מעיון במקורות?

ב. ידיעת יוונית ולטינית

במאמרי הראתי – בלווית דוגמאות – כי אליאור אינה יודעת את הלשונות הקלאסיות (עמ' 298-299) ולכן אינה מסוגלת לשפוט כהלכה את המידע שבידינו על האיסיים. על כך משיבה אליאור:

לא בחנתי את העדויות השונות (לעניין האיסיים) בלשונן המקורית, משימה שאינה לפי כוחי בשל מגבלות השגתי ביוונית ובלטינית (עמ' 310) ... ציטוט מקורות יווניים ולטיניים 'מתוך תרגומים עבריים קיימים, מהם **גרועים ומטעים**, ואפילו מתרגומים שנעשו בעיקרם מן הלשון האנגלית או הגרמנית' (ביקורת, עמ' 298), הוא בוודאי **בְּרֵת מַחְדָּל** של מי שיוונית ולטינית אינן שגורות על לשונם במידה הראויה, ואין ספק שבכל תחום מוטב היה לכל קורא לקרוא כל חיבור רק בלשונו המקורית לשם **הבנה מיטבית של כל מילה וכל משפט** (עמ' 320).

והנה, למרות הודאתה לפיה קריאה בלשון המקור הכרחית לשם 'הבנה מיטבית של כל מילה וכל משפט', אליאור אינה מהססת במאמר התשובה להביע דעתה בתוקף רב בזכות התרגום המוטעה – 'ההיסטוריה של הטבע' – של השם (הגנרי) *Historia naturalis* (עמ' 322; צ"ל: 'חקר הטבע'. והשוו: *Historia animalium* ו-*Historia plantarum*; האם פליניוס ואחרים הקדימו את דרווין?); על עיצוב האיסיים בדמות הספרטנים (עמ' 314); על דברי פליניוס על האיסיים (עמ' 317); על קביעתו של יוספוס בדבר הנזירות של האיסיים (עמ' 319);¹⁵ על

¹⁵ השוו להלן הע' 25.

התאמת הזיהוי של חורבת קומראן עם לשונו של פליניוס (עמ' 317); על הביטוי הלטיני 'אלפי דורות' ועל מיקומם של מטעי התמרים ביהודה על פי פליניוס (עמ' 317); ועוד היד נטויה.

בהמשך דבריה מעידה המחברת עליה ועל שכמותה: 'חלקנו מסתמך על **תרגומים נגישים**' (עמ' 321). האם בכלל זה גם תרגומים **גרועים ומטעים** ותרגומים שנעשו '**מן הלשון האנגלית או הגרמנית**' (שהמחברת נותנת להם כאמור לגיטימציה כ'**ברירת מחדל**)?¹⁶ והאם תרגום מדעי טוב פוטר את החוקר מלוודא את הכתוב בלשון המקור כאשר מדובר **בגופי תורה**?

אליאור מסכמת את דעתה כדלקמן:

אינני חושבת שיוונית ולטינית הם כלי העבודה הראשוניים במעלה לקריאת שרידי 930 המגילות [930 מגילות? ב.ב.] הכתובות ברובן עברית וארמית' (עמ' 323).

אך מה נעשה והלשוניות הקלאסיות הן בהכרח 'כלי העבודה הראשוניים במעלה' לבדיקת המקורות על האיסיים, הכתובים יוונית ולטינית, לקבלת מידע בסיסי עליהם, וגם להתמודדות עם השאלה האם האיסיים הם שכתבו את המגילות, ומה שחשוב לא פחות: להתמצאות ולהכרה טובה של הרקע ההיסטורי והתרבותי?¹⁷

לעולם לא מאוחר ללמוד את הלשוניות הנחוצות (וגם ידיעת לשון געז תועיל מאד למחברת המרבה לכתוב על ספרי חנוך וספר היובלים). תהליך הלימוד אמנם מקשה מאד על כתיבת ספרים הרבה, אולם מאידך הוא עשוי לחסוך לא מעט מאמץ המושקע בהמצאת דברי שטות ורעיונות סרק.

ג. עדויות חיצוניות

¹⁶ במקום אחר (www.news1.co.il מיום 26.12.2010) מכנה אליאור בשם '**דברי בלע**' את הקריאה לחוקרים צעירים (למעשה רק לארכיאולוגים) שלא להסתמך על תרגומו של שמחוני לספר 'המלחמה היהודית', משום הישענותו הרבה על תרגומים גרמניים. אליאור מרבה לצטט בספרה מתרגומו של שמחוני ולשבח אותו.

¹⁷ אליאור קובעת בציטוט דלעיל כי 'המגילות כתובות ברובן עברית וארמית', ולכן די בידיעת עברית וארמית. מדוע אפוא הביאה בספרה (העברי) קטעים מן המגילות הארמיות (רק) בתרגום אנגלי (דוגמאות ראו במאמרי: 'האיסיים', עמ' 298)? על חוסר התמצאות של אליאור בדרכי הכתיבה ובלשון המיוחדת של המגילות הגנוזות העבריות, ראו להלן, הערה 21.

חלקנו מתעניין בשאלות הנוגעות במושגי יסוד המשקפים את עמדותיהם ודעותיהם של הכותבים על פי כתביהם שלהם ולא על פי עדויות חיצוניות (עמ' 321).

מאימתי חוקרים סוגיות בתולדות ישראל רק לפי 'עדויות פנימיות' ולא על פי 'עדויות חיצוניות'? האם אליאור רוצה להחזיר אותנו לימי ההיסטוריוגרפיה של יהודים שמלפני תקופת ההשכלה?

ד. פילולוגיה ו'גישות אחרות'

אכן לא כל העוסקים במחשבה יהודית לדורותיה, שנכתבה בעיקרה בשפה העברית [המחשבה יהודית] בימי הבית השני נכתבה ברובה המכריע בלשון **היוונית**; ב.ב.], בקיאים במידה הראויה בלשונות העת העתיקה, לא כולם מיומנים במיצוי הדקדקנות הפילולוגית במידה הנדרשת לביקורת הטקסט, ולא כולם **מתעניינים** בביקורת זו באותה מידה. אולם יתכן שיש מקום לריבוי קולות ולזוויות ראייה של אנשים שהוכשרו בדיסציפלינות אחרות, ויש מקום גם לשאלות מן הסוג שכינה וולטר בנימין 'להבריש את ההיסטוריה נגד כיוון הפרווה', ושמישל פוקו אמר עליהן שביקורת התרבות היא הדחף לממש בצורה מרחיקת לכת ככל האפשר את המאבק האין-סופי על החירות [מה הקשר עם דברי פוקו?! ב.ב.] ... בכל תקופה יש לנסות **לחלץ מחדש** את המסורת מיד **הקונפורמיזם העומד להתגבר עליה**... חלקנו מתעניין בשאלות הנוגעות במושגי יסוד המשקפים את עמדותיהם ודעותיהם של הכותבים על פי כתביהם שלהם ולא על פי עדויות חיצוניות ... וחלקינו מסתמך על מהדורות קיימות ועל תרגומים נגישים ... אני מכירה בקיומן של גישות שונות לחקר המגילות. חלקן אינן שמורות רק ליודעי ח'ן, לבלשנים ולפילולוגים, ליודעי יוונית וגעז, לרסטורטורים של מגילות קלף עתיקות, ולבקיאים בתרגום השבעים. אך אינני חושבת שהגישה הפילולוגית היא הגישה הבלעדית (עמ' 321-323). [ואולם ראו דברים שונים בתכלית מקולמוסה של אליאור – להלן בהערה 31; ב.ב.]

כיצד ניתן לדון על העת העתיקה **במסגרת אקדמית** רצינית ללא 'גישה פילולוגית' ו'דקדקנות פילולוגית' כאשר המקורות ששרדו מעטים מאד בהשוואה למקורות על התקופות המאוחרות יותר בתולדות ישראל, מצב השתמרותם גרוע למדי, וגם המסירה מציבה בעיות קשות? וכיצד

ניתן להעדיף את עמדתו/פרשנותו ו/או תרגומו של חוקר פלוני על אלה של זולתו, או קריאה מסויימת בטקסט על פני קריאה אחרת, ולהסיק ממנה מסקנות היסטוריות-תאולוגיות מפליגות, ללא יכולת לבדוק אחר הדעות השונות ואת הכתוב על גלגוליו וגרסאותיו? מי שאינו מסוגל לחשיבה פילולוגית, ואין לו את הכלים הלשוניים הדרושים, מוטב לו כי יעזוב את העת העתיקה לנפשה, ויתור אחר 'סודות' למיניהם וכותרות מרעישות במקום אחר.

צר לי כי נאלצתי להזכיר עקרונות בסיסיים אלה של המחקר המדעי המובנים מאליהם. ואולם דומה שהבהרות אלה מתחייבות לנוכח מעמדה של אליאור באוניברסיטה העברית ופרסום הגיגיה המתודולוגיים בכתב העת של המכון למדעי היהדות, בעבר 'היהלום שבכתר' של האוניברסיטה העברית אשר בירושלים.

פרק שלישי: מאפיינים נוספים

לאור כל האמור לעיל, אין טעם להוסיף מענה פרטני שיטתי למאמר התשובה של אליאור. אסתפק בכך שאעיר כי התשובה סובלת משורה של מאפיינים נוספים שחלקם ניכרים גם בספריה 'מקדש ומרכבה' ו'זכרון ונשיה': רוב מלל על נושאים שאינם מעניינו של הדיון;¹⁸ עירוב תקופות, נושאים ומין בשאינו מינו;¹⁹ מובאות שלא לצורך, ולרוב שלא לעניין, מכתבי הוגי

¹⁸ מרביתו של מאמר התשובה יוחד לשאלת זיהוי כת מדבר יהודה, בעוד שמאמר הביקורת מוקדש רק לערעור של אליאור על קיומם של האיסיים; ולשם מה מקדישה אליאור עמוד וחצי לציטוטים המראים שחיי נישואין היו מקובלים בקומראן, כאשר הדברים נאמרו, ובהדגשה, במאמר הביקורת (עמ' 295 והערה 51), והם ידועים ומוסכמים על חוקרים רבים:

¹⁹ כגון (בעמ' 311): 'בר-כוכבא כותב בדין שהפרושים והצדוקים, בדומה לאיסיים, אינם נזכרים במקור עברי או ארמי מלפני ספירת הנוצרים, אולם הוא אינו מציין שיש קשר בין הכהנים מבית צדוק לצדוקים במחשבת חז"ל'; עמ' 315 – 'ההסברים המלומדים של בר-כוכבא להעדרם של האיסיים מן המגילות, מהברית החדשה ומספרות חז"ל, אין בהם כדי להסביר ולו ברמז את ההיקף העצום של ספרות כתבי הקודש שנמצאה בקומראן, וגו'; עמ' 320 – 'מצווה זו [פרו ורבו'; ב.ב.] נימנת במניין המצוות של הרמב"ם על פי הפסוק בברי' א 28, ט 7, וכל אלה שמנו את המצוות לפני הרמב"ם ואחריו מנו מצווה זו. אם כן במסורת היהודית יש בפירוש מצוות הולדה' [וראו גם להלן הע' 21, 25]; עמ' 317 – 'אין לי עניין להתווכח עם מבקר הכותב על המשפט "חוקי התורה בנוסחים הידועים לנו אינם מתירים חיי נזירות קהילתיים..." – "לא מינה ולא מיקצתה" (ביקורת, עמ' 285). יואיל וימצא מקום אחד בספרות העברית או הארמית המעודד חיי פרישות, קורא לציבור לחיות בדרך זו'; עמ' 315 – 'פער הזמנים בין התקופה שנכתבו בה המגילות לבין מועד כתיבת התיאורים על חיי האיסיים, העולה לכדי 200-250 שנה, אינו

דעות שנלקחו מכלי שני (הפעם רק מולטר בנימין, קרל פופר וכמובן מישל פוקו – בעיקר בעמ' 309, 321); הכרזות סותרות בעניינים עקרוניים ופרטניים²⁰; חוסר התמצאות בעניינים פילולוגיים ובטרמינולוגיה שלהם, וגם חוסר מיומנות בקריאת הטקסטים של מגילות קומראן;²¹ הפיכת דברי חוקרים על פניהם או הבאתם ללא מסקנותיהם המנוגדים לדעתה²²; העדר כל מענה לביקורות הקשות של חוקרים מן השורה הראשונה על שני ספריה שעניינם בכת מדבר יהודה, בספרות החיצונית ובספרות ההיכלות²³ (לרבות על מחלוקות הלוח וההשוואות של כתבי

מצביע על זיקה המתחייבת בין המגילות לבין האיסיים [דור אחד בלבד חלף מאז ימי הורדוס עד לימי פילון; ב.ב.].

²⁰ כגון: עמ' 310 – 'לא נדרשתי לשאלת האיסיים כדי לחדש חידושים מחקריים בתחום זה' [?!] ... 'לא ביקשתי לחדש מאומה לחוקרי המגילות או לחוקרי שלהי ימי בית שני, ובוודאי לא התכוונתי לחלוק על קודמי ולהתפלמס עם שיטות מקובלות', לעומת עמ' 321: 'יש מקום גם לשאלות מן הסוג שכינה וולטר בנימין 'להבריש את ההיסטוריה נגד כיוון הפרווה' ... 'בכל תקופה יש לנסות לחלץ מחדש את המסורת מיד הקונפורמיזם העומד להתגבר עליה', וכדו'. ודוגמה לעניין פרטני: עמ' 318 – אין לנו **שום מידע** בענייני חיתון והולדה בקרב בני הכת שישבו במדבר יהודה מלבד דבריו של פליניוס על האיסיים המתנזרים היושבים לחופי ים המלח'. ואולם בעמ' 319 – 'מגילות מדבר יהודה **הכירו בהחלט** בהמצאותן של נשים ובחיי משפחה'.

²¹ סוף עמ' 317 ('פשט הכתוב'; 'ביקורת הנוסח וביאור המשמעויות'; 'צידוקי פליטת קולמוס בדבר האמור במפורש על ירושלים'). ואם בדוגמאות הנזכרות מדובר בפילולוגיה יוונית ולטינית, דומה שגם קצת יכולת פילולוגית לבדיקת מקורות עבריים לא הייתה מזיקה. כך מביאה המחברת ראייה לדעתה כי הפסוק 'פרו ורבו' נתפס כצווי מקדמת דנא, וגם על ידי בני הכת, ומסתמכת על הכתוב במגילת ברית דמשק (הקטעים שנשתמרו בגניזה, מהד' קימרון, עמ' 14-15, על פי הנוסח העדיף: 'ואם מחנות ישבו כסדק [צ'ל כסרן] הארץ ולקחו נשים והולידו בנים והתהלכו על פי התורה וכמשפט היסורים כסרן התורה כאשר אמר 'בין איש לאשתו ובין אב לבנו' [צ'ל 'בין אב לבתו' ע'פ במדבר ל, יז]). ברם המגילה אינה מסתמכת על 'פרו ורבו' כי אם על דרשנות מאולצת ביותר לפסוק 'בין אב לאשתו ובין אב לבתו', שעניינו תוקפם של נדרים, ואין לו ולנישואין והולדה ולא כלום. ובעיקר: המגילה מבדילה בין חברי הכת הנמנעים מנישואין ('כל המתהלכים באלה בתמים קדש על פי כל יסורו ברית אל נאמנות להם לחיותם אלף דור'; 'לחיותם' – לתת להם זָכָר), ובין נושאי נשים ומולדי ילדים (כפי שגם מתאר יוספוס את כת האיסיים בספר 'המלחמה היהודית'). האחרונים הם 'היושבים במחנות', והראשונים בראש ובראשונה היושבים בירושלים (ככל הנראה בעקבות איסור כיתתי לקיום יחסי מין בתחומי העיר הקדושה, ובאחדים מריכוזי האיסיים מחוץ לירושלים – בגין החמרות בדיני טומאה וטהרה וסיבות נוספות). להיבטים אחרים של הסוגיא, ראו 'האיסיים', עמ' 295-296. דוגמאות רבות נוספות לכשלים בקריאת המגילות נמצאות בדבריה של אליאור לעניין זהותם של 'בני צדוק'.

²² ראו עמ' 320 הערה 41 (על ג'רמי כהן), עמ' 31 הע' 27 (על יעקב זוסמן), ועמ' 312 (על מגן ברושי).

²³ ראו ההפניות במאמרי 'האיסיים', עמ' 3-4 הערות 4-6 למאמרי ביקורת מפורטים של דבורה דיאמנט, עדנה אולמן-מרגלית, ששה שטרן, מאיר בר-אילן, יהודה ליבס, פטר שפר ומרתה הימלפרב.

הכת עם ספרות ההיכלות)²⁴; העדר מענה לעשרות רבות של טענות וראיות שהבאתי במאמר הביקורת²⁵; וגם, ואין אנו מופתעים, קביעות שיש בהן כדי להטעות את הקורא הן באשר לסוגיות הנדונות,²⁶ והן באשר לדברי המקורות;²⁷ ובמה שנוגע לשאלת הזיהוי של כת מדבר-

²⁴ על סוגית לוח השנה התופסת גם היא מקום מרכזי בספריה של אליאור, ראו את ביקורתו המפורטת של סשה שטרן המראה כי המחברת אינה מתמצאת במקורות ובמחקר על הנושא, וגם לא בתופעות האסטרו-פיזיקאליות שהשפיעו על השיטות השונות לקביעת לוח השנה. בדומה, ההשוואות של אליאור בין 'שירת עולות השבת' מקומראן לספרות ההיכלות כבר נדחו מכל וכל במאמרים רחבי יריעה של פטר שפר ומרתה הימלפרב.

²⁵ כגון: ההפניות לדברי יוספוס ומקורותיו (למעט האקסקורסים) המוכיחות בעליל את קיומם של האיסיים **בימי החשמונאים**, בימי הורדוס, ובתקופת המרד הגדול (עמ' 278-279); הביקורת על השימוש שעושה אליאור בגימטריות ונוטריקונים (ולעיתים גם כשהם שגויים) כאמצעי מחקר לגיטימי (עמ' 277); על כתיבת עשרות עמודים (ומאות עמודים אם נצרף את ספרה הקודם ומאמריה) על ספר כה בעייתי מבחינת הטקסט והמקורות כמו ספר חנוך, ללא ידיעת יוונית וגעז (עמ' 299); על השוואת האיסיים לסטואים (עמ' 285-286); על ההתייחסות המפורשת של פילון בדבריו על האיסיים למקומם ולזמנו הוא (עמ' 284); על היעדרה של מצוות 'פרו ורבו' מן הספרות שנכתבה בעברית וביוונית בימי הבית השני בהקשרים בהם **היתה חייבת** להימנות (עמ' 296); על ההבדלים התהומיים בין האיסיים שאצל יוספוס לספרטנים (עמ' 291-290); על הקביעה לפיה החברה הספרטנית הייתה 'מושתתת על אידאות ניצחיות מושלמות' (עמ' 291); אולי הקביעה המשעשעת ביותר שנתקלתי בה מעולם בפרסום אקדמי; ועל ייחוס ערכים אוניוורסליים נישגבים לכת קומראן (בעוד שהמגילות מצביעות על ההיפך הגמור; עמ' 278). ואלו דוגמאות שלוקטו בחטף מתוך עשרות רבות של הערות ביקורתיות על ספרה המובאות במאמר הביקורת.

²⁶ כגון: עמ' 312 – 'אין הוא (המבקר) מזכיר שהפרושים והצדוקים נזכרים בספרות העברית והארמית אחרי החורבן ואף בברית החדשה, אך האיסיים אינם נזכרים בחיבורים אלה כללי' (ואולם ראו התייחסויות שונות, 'האיסיים', עמ' 281-283); עמ' 312 – 'בר-כוכבא מלין עלי שלא התמודדתי עם פירושי שמם של האיסיים, ואכן לא עסקתי בניתוח פילולוגי של השם ופירושו השונים, אבל הפנית את הקוראים למחקרים שעסקו בשאלה זו [להד"ם]; אין בספרה של אליאור ולו גם הפניה ביבליוגרפית אחת לפירושים שנתנו חוקרים בעבר למלה 'איסיים' – וראו למשל עמ' 30 בספר; ב. ב.], שכן לא היה לי **שום עניין** בביאור שמם ובהעמקה בזהותם'. לעומת זאת, במסגרת הראיות העיקריות לאי-קיומם של האיסיים ('זכרון ונשיה, עמ' 30 ובמקורות רבים אחרים) כותבת אליאור: 'שמם (של האיסיים) **אינו מתבאר** בעברית (ומה על הארמית? ב.ב.), שכן אין לו שורש, אין לו פועל, אין ניב הקשור בו...'

²⁷ אליאור, מאמר תשובה, עמ' 319 – 'יוספוס הוסיף כאמור שהאיסיים 'אין הם מכניסים לבתיים נשים' (קדמוניות היהודים יח, 18), אך ציין ש'היו איסיים שחרגו מכלל זה''. ברם יוספוס (המלחמה היהודית ב, 160-162) לא מדבר על 'חריגים', כי אם מבדיל בבירור בין שתי **קבוצות** של איסיים ומתייחס לכל אחת **בנפרד**. הקבוצה הראשונה נמנעת מחיי משפחה, והשנייה – המתוארת בפירוט יחסי – נושאת נשים ומולידה ילדים. נזכור שבספרה אמרה אליאור שיוספוס מציג את **כל האיסיים** כנזירים. בעקבות מאמר הביקורת תקנה אפוא את עצמה רק במעט, וזאת כדי לקיים את עיקר הטענה. ועוד: במאמר התשובה כותבת אליאור כי 'המקורות על האיסיים לא מזכירים את קיומם בימי החשמונאים' (ואולם ראו

יהודה: העלאת ראיות מדומות שיסודן בניתוק הנתונים מן הרקע, המקבילות ההיסטוריות, והמאפיינים של המקורות,²⁸ וכן: ההתעלמות מדברי חוקרים על המקורות העומדים במרכז

המקורות המובאים במאמרי, עמ' 278-279); ובעמ' 317 – 'זיהוי היישוב האיסיי עם חרבת קומראן, על יסוד דברי פליניוס [הזיהוי אינו מיוסד על דברי פליניוס; ב. ב.], זיהוי שבר-כוכבא מקבל כ'סביר מאד', אינו פותר את הקושי שביישוב אלפי נזירים בתנאים קשים ביותר באתר זה, שכלל הידוע על ממדיו ועל מקורות המים שהיו זמינים לו, לא יכול היה להכיל יותר מ-120-150 אנשים. ואולם פליניוס – עליו מדברת אליאור בהקשר המצוטט – אינו מזכיר 'אלפי נזירים', ואילו פילון ויוספוס האומרים שהאיסיים מנו כ-4000 איש (וזו הפרזה כדרכם של העתיקים), מוסרים כי היו מפורזים במקומות שונים. הבחנה זו אינה בבחינת 'פילולוגיה גבוהה'. ולבסוף: אליאור מנסה להפריך את ההסבר 'מרפאים' שניתן לשם 'איסיים' בטענה כי המגילות אינן מזכירות ענייני רפואה (עמ' 312). אולם היא עצמה מדגישה שהמגילות אינן עוסקות בענייני חולין, והן אך ורק 'כתבי קודש' (למשל עמ' 313). יתרה מזאת: המחברת אינה שמה לב לניסוח של האסמכתא שהיא מביאה (עמ' 312): 'בלשונו של מגן ברושי, אוצר "היכל הספר": "יש הגוזרים את מקור השם איסיים מן המלה הארמית 'אסיא', אך זהו רק אחד הפירושים. מכל מקום, בכל ספריית קומראן, שלא נמצא בה אפילו **ספר חול אחד**, אין ולו שורה אחת בעסקי רפואה"'.²⁸

²⁸ בעמ' 313 מביאה אליאור ראייה לכך שהאיסיים לא כתבו את המגילות: 'בתיאורי ההיסטוריונים [על האיסיים; ב. ב.] לא נזכר בשום מקום עניינם של האיסיים בירושלים, במקדש ובמשמרות כהונה, בשירת מלאכים, בלוח שבתות שמשי, בבריתות ובברכות, במסורות מרכבת הכרובים, במלחמות שמשותפתים בהם כוהנים ומלאכים [וגם ישראל; ב. ב.], או בסיפורים על חנוך ומלכיצדק, לוי, קהת, ועמרם ומשה העולים בבירור מקריאה במגילות'. ראייה זו חוזרת ונשנית בספרה. ברם – אם להשתמש בסגנון המיוחד של המחברת – לא מצינו בתיאורי היהודים בספרות הפגאנית היוונית והרומית אזכורים של יעקב ורחל, שמעון ולוי, יהושע והזקנים, דבורה וברק, גדעון ושמשון, שאול ויהונתן, דוד ושלמה, חזקיהו ויאשיהו, המשכן והמון, קורח ועדתו, ואפילו לא של הממלכה המאוחדת, פילוג הממלכות, גלות אשור וגלות בבל, גם לא של החוקים הסוציאליים בתורה, דיני טומאה וטהרה, מלחמת הנביאים נגד השחיתות והעוול החברתי, נבואות החורבן והגאולה, חזון אחרית הימים, ואף לא של תופעת הנבואה בכללותה. וכל זאת בשעה שתרגום השבעים היה קיים ונגיש, בעוד שכתבי הכת נשמרו בסוד (וראו גם במאמרי 'האיסיים' עמ' 276 הערה 5 על מגבלות הידע של יוספוס על ההלכה האיסיית ומנהגי הכת). והיכן מצינו אצל יוספוס **פירוט** של ההלכה, המנהגים והאמונות המיוחדות של הצדוקים (למעט ניסוחים כלליים), ומידע ספציפי המבוסס על ספרי צדוקים ועל 'ספר גזירות של צדוקים', שלא היו חסויים תחת שבועה, וזאת למרות שמספרם של הצדוקים היה גדול עשרות מונים מזה של האיסיים, והם גם שהשפיעו על חיי היהודים בימי הבית השני לאין ערוך יותר מן האיסיים המתבודדים? ובדומה: אליאור חוזרת ומדגישה במאמר התשובה (עמ' 310-314, 316) את המקום הרב שתופסים ענייני המקדש והכהונה בכתבי הכת, ומביאה אותם כראייה מכרעת לשיוכם של חברי הכת למעמד הכהונה. ומה על המשנה? חלק לא מבוטל מן המשנה עוסק בענייני כוהנים, המקדש וקדשיו (רוב סדר קדשים, מסכתות יומא, פרה, נגעים, ביכורים, ומשניות במסכתות נוספות), אף שהמשנה התהוותה ברובה המכריע ונערכה בתקופה שבה המקדש כבר לא היה קיים, וכוהנים לא שמשו עוד בעבודתם. האם המשנה – שהיא כל כך מנוגדת להלכה ולעקרונות של כת קומראן – גם היא יצירה 'כוהנית', פרי רוחם של כוהנים?

דבריה על זהותם של **כותבי המגילות** (ומן המקורות עצמם).²⁹ לבסוף: מאמצים להצדיק את עיסוקה בנושא **במסגרת אקדמית** (וכמסתבר – גם את הזכות לצאת **באצטלא אקדמית** בהכרזות סנסציוניות קבל עולם ומלואו), חרף החסרים הבולטים בכישורים ובידע, באמצעות סיסמאות שאינן ממין העניין על החרות לחשוב והחופש לחקור; הטלת ההאשמה בכמה משגיאותיה החמורות על חוקרים אחרים,³⁰ וכן: ייחוס מניעים זרים וכוונות נסתרות למבקר (וגם האשמתו ב'שפיכות דמים'; בעיקר עמ' 321-323),³¹ ועדיין לא מיציתי את כל הכשלים של מאמר התשובה (לרבות בקביעות ובמובאות לעניינם של 'בני צדוק', שהן מוטעות ומטעות).

²⁹ כך למשל המחברת משתדלת להמעיט ככל האפשר במספר ההקבלות שבין ההלכה האיסיית להלכה של כת קומראן (עמ' 315-316), מתוך התעלמות מן המחקר ההשוואתי בנושא, ובעיקר מעבודותיו של יוסף באומגרטן. ומדוע לא להציג את דעתם של יעקב זוסמן ואחרים לפיה ההלכה הצדוקית המוצאת את בטוייה במידה רבה (אם כי לא בשלמותה) בהלכה הקומראנית, זהה **בעיקרון** להלכה של האיסיים, המוצגים אצל יוספוס כמי שבדומה לצדוקים קבלו עליהם רק את מצוות התורה שבכתב?
³⁰ עמ' 321 – 'אני מצרה על טעויות שנפלו בתעתיקים שהשתמשתי בהם, המיוסדים כולם על דברי קודמי'. ברם איש מ'קודמיה' של אליאור לא כתב *Juda capta*, *Secundi Naturalis Historiae*, או *scula* (ואין אלה שגיאות דפוס), וגם לא הסביר: 'הציון 'אפוקריפה', מלשון קריפטי, סודי, גנוז בלטינית' (ראו הפניות ודוגמאות נוספות: 'האיסיים' עמ' 298 והע' 61). ומדובר במילים ושמות שגורים, מהם כאלה הנמנים על מושגי היסוד של המורשת המערבית. ובאותו הקשר: לשם מה מתהדרת המחברת במילים לועזיות (ואפילו באותיות הביזנטיות) כאשר אינה מסוגלת לכתוב אותם כהלכה וגם – כפי שעולה מן הדוגמאות דלעיל – המובן של מקצתם אינו נהיר לה?

³¹ כך למשל, אליאור, עמ' 321: 'חלקנו מסתמך על מהדורות קיימות ועל תרגומים נגישים, גם אם מדובר בגנות חסרת תקנה ובחטא שאין לו כפרה בעיני בר-כוכבא. המבקר נטל עליו בהזדמנויות שונות את תפקיד המוכיח בשער כלפי עמיתיו החיים והמתים. הוא יוצא לבקר את תרגומיהם של מי ששליטתם בשפות עתיקות אינה מניחה את דעתו או נזעק לגלות את חרפתם של מי שעבודתם אינה ראויה בעיניו, והוא מבקש לאסור עליהם להשתתף ברב שיח תרבותי בשל 'מגרעותיהם' הרבות. עמדה זו של המבקר מעוררת תהייה הן באשר למניעיו שלו הן באשר למניעי מלחמתו ומטרותיה'. ואולם במכתב ששלחה רחל אליאור לכותב שורות אלה בשלהי שנת 1997, בעקבות שני מאמרי ביקורת שפורסמו על ידו באותן שנים, נאמר כדלקמן: 'אני מחזיקה **לך טובה** על כך שאינך חס על זמנך ואתה טורח להעמיד דברים על דיוקם ולהצביע על הפער בין האמיתי ובין המסולף, בין החובבני, **המלקט מכל הבא ליד**, ה'מרחני' **חסר ההבחנה והמתמר** מזה לבין הלמדני היסודי, **החותר לדיוק ומהימנות** הנובעים מהבנת הדברים בהקשרם **הפילולוגי-היסטורי** מזה. קראתי בשעתו את הביקורת הנוקבת שלך על עבודתו של יעקב שביט הזו (**היהדות בראי היוונית**, ת"א תשנ"ב; ב.ב.) והזדהיתי עם כל מילה, וראיתי בביקורת **מסר תרבותי** שחורג מן הספר המבוקר ומחברו, **שראויים לגנאי ללא ספק**, מסר שחותר להציב אמות מידה **פילולוגיות-היסטוריות** שממהרים היום **להתנכר להן** ולהחליפן **בתחליפים מפוקפקים** ... אם ספרו של אריה כשר [תרגום ופירוש לספרו של יוסף בן מתתיהו **נגד אפינון**, ירושלים תשנ"ו; ב.ב.] ראה אור במוסד

סוף דבר

מערכת 'תרביץ' הפצירה בי – מטעמים מובנים – לוותר על פרסום מאמר תגובה זה למאמר התשובה של אליאור בנימוק כי אין בו צורך, שכן 'קוראי' 'תרביץ', רובם ככולם, יודעים להבחין בין דברים שיש בהם ממש לדברים שאין בהם ממש' (מכתב המערכת מה- 18/10/2012).³² האמנם?

אני מרשה לעצמי להטיל ספק בכך, לנוכח החסות המיוחדת שנתנו האוניברסיטה העברית, אישיה ומוסדותיה, למחקרה של רחל אליאור ולספריה: הוצאת 'מאגנס' אשר פרסמה בשנת 2003 את ספרה 'מקדש ומרכבה' וגו' שהוא בבחינת אקדמות לספר 'זכרון ונשיה', וגרוע אף ממנו; המלומד הוותיק של מחשבת ישראל, 'יהודה וימח' זיקה ב'עיתים', אשר הזדרז להכריז 'האיסיים ההיו או חלמתי חלום', וגם לייחד מקום מרכזי למשנתה של אליאור בספרו על 'תורת הסוד' בעת העתיקה (הוצאת מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל); אנשי 'מחשבת ישראל' אשר אותה שעה הכתירו עליהם את אליאור כ'ראש המחלקה'; חברי הוועדה שמינתה האקדמיה הלאומית למדעים, כולם חברי האקדמיה הלאומית הנמנים על האוניברסיטה העברית, אשר העניקו למחברת את פרס גרשום שלום בשנת 2006, ובראש הנימוקים למתן הפרס ציינו לשבח את מחקרה של אליאור 'בתורת הסוד בעת העתיקה... הנשקפת בספרות ההיכלות והמרכבה ובמקורותיה **במגילות מדבר יהודה**' (חרף הביקורות הקטלניות המפורטות של חוקרים מן השורה הראשונה בארץ ומחוצה לה על הספר 'מקדש ומרכבה' שראו אור קודם להענקת הפרס);³³ עמיתי מרכז 'סכוליון' של האוניברסיטה העברית וראשיו אשר לפי דבריה של אליאור 'במחיצתם המלבבת נדונו ונערכו הרצאות אלה לספר' ('זכרון ונשיה', עמ' 14); הפרופסורים

שיש לו ועדת פרסומים אקדמית [מרכז זלמן שזר; ב.ב.] אשר טחו עיניה מראות, הרי ש'משהו רקוב בממלכת האקדמיה' וועדות אקדמיות אינן אלא פלסטר [...] לצערי לא רק בתחום ההיסטוריה ההלניסטית יש ערבוב בין בורות, חובבנות, חוסר אחריות ואי יושר בפרסומים מדעיים. גם בתחומים אחרים במדעי הרוח נמצא לעיתים תכופות מדי תערובת מצערת שאינה מבוססת על ידע מקצועי, על פרספקטיבה מחקרית או שיקול דעת מדעי ואינה עומדת במבחן הביקורת אבל מוכתרת בתארים אקדמיים מופלגים. כתיבת ביקורת רצינית מן הסוג שבא לביטוי במאמריך [...] תורמת ללא ספק להשיב את האיזון המופר על כנו ולהציג את הגבולות בין מין ושאינו ממינו, שלא לומר בין בורות ללמדנות.

³² ועוד כתבה המערכת: "הדעת נותנת שגם רחל אליאור תבקש להגיב תשובה נוספת, וכדי בזיון וקצף".

³³ למען הגילוי הנאות: בראש ועדת פרס גרשום שלום עמד פרופ' מנחם הרן, בן זוגה של ד"ר רעיה הרן, מי שהייתה דוקטורנטית של רחל אליאור.

הנזכרים בשמם כמי שסייעו למחברת ב'ליבון הדברים, בהצגתם הפומבית, בהעלאתם על הכתב, בהעמדתם למבחן הביקורת ובהבאתם לדפוס' (שם); מנהלי מכון ון ליר, גם הם פרופסורים באוניברסיטה העברית, אשר 'העמידו את המכון' לרשות הרצאותיה ופעלו להוצאה לאור של הספר 'זכרון ונשיה' בחסות המכון (שם); המוציאים והמביאים באיגוד העולמי למדעי היהדות (שבשליטת האוניברסיטה העברית) אשר העניקו לרחל אליאור את הפריווילגיה חסרת התקדים, לשאת לא פחות משלוש הרצאות (שגם אמורות היו לעבור שיפוט מוקדם) בכנס העולמי למדעי היהדות בשנת 2009, בהן שתי הרצאות 'מרעישות' על האיסיים וכת קומראן; הרשות האוניברסיטאית שיזמה את ההרצאות המביכות של רחל אליאור במסגרת הסדרה 'מדוע', סדרה שבה אמורים להיות מוצגים ההישגים המחקריים של 'טובי אנשי האקדמיה' (לעיל פרק א', סעיפים ו-ז); קברניטי האוניברסיטה העברית והמכון למדעי היהדות אשר החשו לנוכח העלבונות שהטיחה אליאור (לרבות בהרצאות מטעם האוניברסיטה העברית) כלפי גדולי חוקרי המגילות, אלה שהקנו למכון את שמו ויוקרתו, וכן אחדים מראשי האוניברסיטה שלא נמנעו מליטול חלק פעיל ב'גנוסיות' למיניהן לכבוד המחברת וספריה; ולבסוף: גורמים מסויימים **(בכירים מאוד)** באוניברסיטה העברית אשר עשו ככל יכולתם כדי לסכל את פרסומו של מאמר הביקורת ב'תרביץ' (ולא עלתה בידם).

למרבה הצער אין זה מקרה חריג. דומה כי לנוכח המקרה שלפנינו ודוגמאות אחרות מסוגו, נאלץ להודות בעיקר הטענה של רחל אליאור במקום אחר לפיה: 'משהו רקוב בממלכת האקדמיה... וועדות אקדמיות אינן אלא פלסטר'³⁴.

המחלקה להיסטוריה של עם ישראל

אוניברסיטת תל-אביב

אוקטובר 2012

³⁴ ראו את המובאה המלאה מדבריה, בהערה 31 לעיל.